

Kamiel Van Baelen en Vlaanderen

Paul SCHAMPAERT

In 1943 debuteerde Kamiel Van Baelen (1915-1945) met de roman *De Oude Symfonie van ons Hart*. Het was een beloftevol debuut. Reeds het jaar daarop moest een tweede druk bezorgd worden. In 1960 werd deze roman bovendien onder de titel *Odysee Herz oder die Brücke der Springerchen*¹ in het Duits uitgegeven.

Van Baelens debuut was evenwel niet de eerste roman die hij schreef. Bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog voltooide hij in Zwitserland, waar hij als privé-leraar met een uit het Antwerpse afkomstige familie verbleef, zijn eigenlijke eersteling, *Een Mens op de Weg*, die pas in 1944 zou worden uitgegeven.

Evenals zijn derde, onvoltooid gebleven roman *Gebroken Melodie*, die in 1946 postuum werd uitgegeven door zijn geestelijke leidsman, de jezuïet en criticus Emiel Janssen, vallen de twee eerder genoemde romans op om diverse redenen.

Vernieuwer van de Vlaamse roman

Inhoudelijk brak Kamiel Van Baelen, die Turnhoutenaar van geboorte was, met het soort literatuur dat in zijn tijd erg in trek was. Want ofschoon hij, blijkens zijn opstel *Onze Kempen*² en sporadische uitlatingen in zijn romans, zielsveel van zijn „stille” Kempen hield, schreef hij geen literatuur die streekgebonden was zoals die van zijn streekgenoot Emiel Van Hemeldonck. Zijn sterk intellectualistisch aandoend proza, dat essayistisch en filosofisch van inslag is, steekt daarom schrill af tegen de toendertijd veel gelezen en geprezen kleurige en plastische beschrijvingen van het plattelandleven, waarvan Stijn Streuvels, Felix Timmermans en Ernest Claes de gevierde meesters waren. Wel laten een aantal passages uit zijn werk zich op het Vlaamse platteland situeren, o.a. het *Andante Cantabile* uit *De Oude*

1. Kamiel Van Baelen, *Odysee Herz oder die Brücke der Springerchen*, aus dem Niederländischen übersetzt von Gerda Dyserinck-Siecke, (Nürnberg, 1960)

2. Dit opstel werd opgenomen in de bundel *Volk uit de Kempen*, die in 1943 door Leo Op De Beek bij Van Mierlo-Proost werd uitgegeven ten bate van Winterhulp (p. 129-131).

*Symfonie van ons Hart*³, en schrijft Van Baelen met liefde over de boer en zijn bedrijf⁴. Zelfs betreurt hij herhaaldelijk de trek naar de stad⁵. Toch schreef Van Baelen anders omdat hij anders geaard was.

Hij kende immers de grootmeesters van de katholieke roman in Frankrijk en in de Angelsaksische landen en wist dat het religieuze optimisme van bijvoorbeeld Paul Claudel voorbijgestreefd was en vervangen door het christelijk realisme van o.a. François Mauriac. Deze tendensen uit het buitenland hebben hem hoogstwaarschijnlijk beïnvloed.

Trouwens, had Gerard Walschap het pad voor hem al niet geëffend door het kwaad te beschrijven in zijn controversiële romans *Eric* (1931), *Carla* (1933) en *Trouwen* (1933)? Met Mauriac, Bernanos en Julien Greene in Frankrijk en Graham Green en Evelyn Waugh in Groot-Brittannië, had Kamiel Van Baelen, wiens werk zich op formeel en experimenteel vlak het best laat vergelijken met dat van zijn tijdgenoot Louis Paul Boon, inhoudelijk de positieve instelling gemeen, die bij Boon niet of nauwelijks aan bod komt.

Formeel viel Van Baelens werk in zijn tijd, evenals dat van Boon, sterk op, niet alleen door de hybridische verhaalstructuren die hij hanteerde en waarin sprookjes, beursnoteringen, kranteknipsels, dagboekfragmenten, gedichten, gebeden, essays, etc. vermengd worden tot een veelkleurig en toch uitgebalanceerd geheel, maar ook door zijn gebruik van het Nederlands, dat voor zijn tijd een hoge graad van zuiverheid vertoont.

Kamiel Van Baelen en het Nederlands

Een criticus prees zijn „...zeldzame vaardigheid in het hanteren van de taal ...” en voegde eraan toe: „... hoever zijn wij hier niet van het slordig, botsend en botsend noch schrijf- noch spreektaalgeschrijf van Walschap...”⁶. Dat Walschap hier misschien onrecht wordt aangedaan, laten we voor rekening van deze recensent. Belangrijk in deze kontekst is dat Van Baelens taal blijkbaar toch niet zo gewoon was.

Zijn proza dateert uit de late jaren dertig en het begin van de jaren veertig en het was toen nog niet zo heel lang geleden dat de Gentse universiteit volledig vervalamst werd (1930) en dat door de taalwetten van 1932, 1935 en 1938 resp. het bestuur en het lager en middelbaar onderwijs, de justitie en het leger in Vlaanderen werden vernederlandst. De intelligentia, die zich tot

3. Zie het door mij bezorgde en ingeleide *Volledig Werk* (2 dln.), (Orion, Beveren, 1981), dl. I, p. 335-351.

4. V.W., dl.I, p. 58 e.v. en p. 108 e.v.

5. O.a. in het gedicht *Boeren trekken naar de stad* (V.W., dl. I, p. 225-226) en in de passage waarin Viator tot een boerengenzelschap spreekt (V.W. II, p. 216-221).

6. Gerard Van Elden, Kamiel Van Baelen (in: *De Faun*, 1945, jg. I, nr. 17, p. 196-198).

dan toe hoofdzakelijk in het Frans had moeten uitdrukken, moest nu haar sporen verdienen in het Nederlands.

De taalverzorging was voor Van Baelen blijkens zijn briefwisseling met Emiel Janssen een belangrijke zaak. Herhaaldelijk vroeg hij zijn geestelijke leidsman taalfouten aan te strepen in de manuscripten die hij hem ter lezing toezond. Illustratief is de volgende passage uit één van die brieven: „*Moet er in het Nederlandsch nooit een verbindingsteken staan in vragende vormen zooals 'ben je?', 'heb je?'. Ik meen van niet, maar soms twijfel ik er aan (speelt het Fransch me parten?), en ik wilde wel dat U me gerust stelde*”⁷. Uit deze correspondentie blijkt ook dat taaltuintjes vaak doolhoven zijn en dat Van Baelen, als zovele andere Vlamingen, bij zijn opzoekingen in taalzuiveringswerken en woordenboeken vaak het noorden kwijtspeelde als hij op tegenstrijdige aanbevelingen stootte. Zo schreef hij aan Emiel Janssen: „*Bij de genoteerde taalfouten zijn er inderdaad een paar, die Verschuieren en De Baere als goed Nederlandsch geven: moest kwade tijding komen, schaarschte aan, gebrek aan, hooren tot, naar rede luisteren. (...) 'Een of andere paus' is verkeerd, en hoewel 'de eene of andere' zeker juist is, geeft De Baere 'de een of ander(e)'*”⁸. Het volgende citaat uit deze correspondentie geeft tenslotte heel goed weer in welke benarde situatie de Vlaming zich in die jaren bevond als hij zich aan het Nederlands waagde: „*Ik zou zoo graag m'n taal kennen, heelemaal! Maar wat is het lastig voor een Zuidnederlander, die in dialect opgevoed is en op school alleen 'Vlaams' geleerd heeft!*”⁸

Dat Van Baelens inspanningen niet vergeefs waren, blijkt dan toch wel uit de reakties die in de pers op zijn werk verschenen. Paul Hardy prees het „... *opvallend zuiver Nederlands met een eigen intonatie.*”⁹ van *De Oude Symfonie* en ook andere critici¹⁰ sloten zich daarbij aan. Toch was het taalgebruik een zere plek in het toenmalige Vlaanderen. P. Evers en J. Böckling¹¹ waarschuwden hun lezers dat Van Baelen Vlaams schreef, terwijl Herman Oosterwijk gepikeerd was door de Hollandse tint van zijn taal: „... *zijn voorkeur voor een 'Hollandse' terminologie in engere zin, met studentikoze inslag, is te demonstratief...*”¹² Het gebruik van woorden en wendingen

7. Brief van Kamiel Van Baelen aan Eerwaarde heer Em. Janssen s.j., Turnhout, 5 juni 1942 (A.M.V.C. 73 183/5).

8. Brief van Kamiel Van Baelen aan Eerwaarde heer Em. Janssen s.j., Turnhout, 6 april 1943 (A.M.V.C. 73 183/7).

9. Paul Hardy, Kamiel Van Baelen — *De Oude Symphonie* van ons Hart, (in: *Boekengids*, 1943, rec. nr. 22 146).

10. O.a. Jeanne de Bruyn in *Volk en Staat* (28-2-1943) en Urbain Van de Voorde in *Laagland* (17-4-1943).

11. P. Evers en J. Böckling, Kamiel Van Baelen — Een Mensch op den Weg, (in: *Keuringsraad der Sint-Vincentiusbibliotheken*, nr. 1191, maart 1947).

12. Herman Oosterwijk, Over de grenzen der werkelijkheid — Kamiel Van Baelen: *De Oude Symphonie* van ons Hart, (in: *Het Vlaamsche Land*, 4-4-1943).

gen als „heus”, „trachten de conversatie aan te krijgen”, „rouge”, etc. moeten in het Vlaanderen van de jaren dertig en veertig inderdaad „Hollands” geklonken hebben. Aan purismen was Van Baelen ook niet zoveel gelegen blijkens het Nengels — om het met een term van professor Geerts aan te duiden —, dat bijvoorbeeld in *De Oude Symfonie* voorkomt: so long, all right, efficiency, enz.

Anderzijds was Van Baelens taal ook weer niet helemaal correct en bezigde hij „baan” voor „weg” en een foute constructie als „zette zich”.

Overigens probeerde Van Baelen de nodige souplesse aan de dag te leggen in taalzaken. Wanneer Ludo Viator in *Een Mens op de Weg* vraagt waarom hij een boer met „gij” aanspreekt, antwoordt deze: „*We moeten ons toch aanpassen*”¹³. Aldus blijkt dat Van Baelen voor de Noordnederlandse norm opteerde, maar het nodig vond dat men zich aanpaste tegenover ouderen en mensen die de kans niet gekregen hadden om het te leren.

Dat hij zich verder oriënteerde naar het Nederlands van het Noorden, verantwoordde hij in *Een Mens op de Weg* eenvoudig en kort met de woorden: „*Dat is beter, zo hoort het. Want we moeten opwaarts...*”¹³

Kamiel Van Baelen en het Vlaanderen van de jaren dertig en veertig

Wie de biografie van Kamiel Van Baelen leest, zou wel eens geneigd kunnen zijn om aan zijn Vlaamsgezindheid te twijfelen. Immers, hij engageerde zich in het verzet als brigade-chef van de Belgische Nationale Beweging, werd in februari 1944 door de Duitse Feldgendarmarie opgepakt en naar Duitsland gedeporteerd waar hij op 11 april 1945 in het concentratiekamp van Dachau overleed. Toch was zijn houding in deze aangelegenheden ongetwijfeld even genuanceerd als zijn opinie over het taalgebruik.

In dit opzicht is het interessant te vermelden dat hij zich ingezet heeft voor de vertaling in het Nederlands van het sluikblad *La Voix des Belges*. Hij heeft trouwens zelf verscheidene bijdragen afgeleverd voor *De Stem der Belgen*. Voor de staatscommissie Clerckx, die in de naam van het ministerie van landsverdediging na de oorlog een onderzoek instelde naar de oorlogsactiviteiten van weerstanders, verklaarde zijn stadsgenote Stephanie Hendrickx: „*Ik weet dat Van Baelen bijzonder werk heeft gemaakt om 'La Voix des Belges' ook in het Nederlands te laten verschijnen. Er was een vertaling gemaakt door een Brusselaar en vele personen konden er niets van begrijpen, en dan heeft Kamiel zich bezig gehouden met de vertaling en veel bijgedragen tot het sluikblad 'De Stem der Belgen'.*”¹⁴ Bekend is ook dat Van

13. V.W., dl. I, p. 62-63.

14. Zie: dossiers nrs. 71 226, C1/336, 611314/AD266 en 5325/C24 van de Dienst voor Oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Volksgezondheid en het Gezin te Brussel.

Baelen in hetzelfde sluiklad een antwoord publiceerde op een artikel dat erin opgenomen was tegen het huwelijk van koning Leopold III.

Deze feiten uit zijn biografie werken ook verhelderend voor wie Van Baelens visie op het schrijverschap wil leren kennen. Zijn werk ontstond tussen 1936 en 1944. Het is een reactie op het geestelijke klimaat van die woelige jaren : op de politieke polarisatie die verdeeldheid zaaide onder de mensen, op het cynisme en het relativisme dat geestelijke en culturele waarden wegwaafde zonder er iets voor in de plaats te stellen. *Een Mens op de Weg* werd daarom een pleidooi voor het leven naar de geest. In *De Oude Symfonie* triomfeert de filosofie over de exacte wetenschappen, terwijl in de jaren dertig enkel heil werd verwacht van de positieve wetenschappen. *Gebroken Melodie* is tenslotte een aanklacht tegen de oorlog die de dromen en idealen van de jeugd vernietigt.

Met zijn romans pleitte Kamiel Van Baelen dus voor menselijkheid, voor begrip en verzette hij zich tegen oorlog en geweld, tegen onbegrip en geesteloosheid. In deze kontekst moet ook zijn engagement in het verzet beschouwd worden : hij veranderde van wapens, maar niet van strijd.

En al was Van Baelen er niet de persoon naar om radikale uitspraken te doen of om extreme oplossingen aan te wenden, hij was evenmin de Multatuliatische „vliegenreddende dichter” die zich maar liet bespatten met de „modder van Slijmeringen en Droogstoppels”. Een anekdote uit zijn laatste levensdagen, toen hij in het tot tuchthuis omgebouwde keizerlijke slot te Ebrach verbleef, kan dit verduidelijken.

De Nederlander J. Jessurun, die er Kamiel Van Baelen ontmoet heeft, schreef na de oorlog dat er onder de Belgische gevangenen nogal wat vrijvingen waren tussen Vlamingen en Walen : „*De voor ons Hollanders onbegrijpelijke tegenstelling tusschen Vlamingen en Walen, spitste zich in de gevangenis nog toe. Calambert¹⁵ en de rechter Calmaux uit Marche, beide Walen, die het kamp Flossenburg overleefden, (naar ik hoor, omdat zij daar een bevoorrechte positie hadden), hadden een groote minachting voor alles, wat niet Fransch sprak*”¹⁶. Bovendien zaaiden de Walen telkens onenigheid onder de Belgische gevangenen door te beweren dat de oorlog spoedig afgelopen zou zijn, zonder dat zij daarvoor degelijke argumenten hadden of over betrouwbare informatie beschikten. Van Baelen, die er volgens Jessurun eerst kribbig van werd, herwon zijn rust en zijn geestelijk evenwicht. „*Ik meen, dat uw broer, die zonder twijfel pro-Vlaamsch was, wel van plan was, de tegenstellingen tusschen Walen en Vlamingen in een geschrift te accentueren*”¹⁶.

15. Elders in de brief identificeert J. Jessurun deze Calambert als een Luikse ingenieur.

16. Brief van J. Jessurun aan Mevrouw Heyns-Van Baelen, Wassenaar, 4 juni 1947 (A.M.V.C. B 1345)

Dit laatste heeft jammer genoeg niet mogen zijn. Maar de mededeling van J. Jessurun vervolledigt het beeld van de mens die Kamiel Van Baelen was. Na de oorlog werd hij door het literaire jongerentijdschrift *Arsenaal* als hun Vermeulen verheerlijkt. Al gaat deze vergelijking misschien niet helemaal op, toch is het zo dat Van Baelen in zijn werk, zowel inhoudelijk als naar de vorm, aan de oproep tot „more brains” van zijn grote Vlaamse voorganger probeerde te voldoen. Tenslotte was hij door dat werk, dat voor het roman-genre in Vlaanderen nieuwe geestelijke en structurele horizonten opende, op weg om de Vlaamse roman op Europees niveau te brengen. En dat ligt in de lijn van het streven van August Vermeulen, die wilde dat we eerst Vlamingen zijn om vervolgens Europeeër te worden.